

κτελώντας ολοένα νέες μορφές της τέχνης· σαν να είναι σύνθημα του μεταμοντέρνου: ό-χι άλλες θεωρίες.

Για τον θεωρητικό ακριβώς αυτή είναι και η πιο ενδιαφέρουσα απ' όλες στάση, γιατί θεματοποιεί την ίδια την αναγκαιότητα και χρησιμότητα της θεωρίας. Ασφαλώς κανένας άλλος αιώνας δεν παρήγαγε τόσες θεωρίες πάνω σε τόσο λίγα, συγκριτικά, έργα τέχνης όπως ο 20ός. Τώρα στο τέλος του, λογικό και νόμιμο είναι, να προβληματιστεί κανείς πάνω στο γεγονός αυτό. Οι performances είναι και μια απάντηση στην απόλυτη επιστημοκρατία της εποχής μας, εν τέλει μια ουμανιστική αντίδραση στον απάνθρωπο ανθρωποκεντρισμό κτλ. Θα μπορούσε, στο σημείο αυτό, να αρθρώσει κανείς και να συζητήσει και άλλες σκέψεις, αλλά μια βιβλιοκρισία δεν είναι φιλοσοφικό δοκίμιο.

Το βιβλίο διαβάζεται ευχάριστα· παρ' ότι ασχολείται από την αρχή ως το τέλος με μελετητές του φαινομένου των performances, θεωρητικούς και θεωρίες από διάφορες τέχνες, παραμένει πάντα βατό. Ο Carlson επιλέγει, διαφωτίζει, συζητεί, αντιπαραβάλλει, απλοποιεί εκεί που χρειάζεται, κριτικάρει, ξεδιπλώνει το νήμα των ιστορικών συσχετίσεων, παρουσιάζει και τις τελευταίες απόψεις, «σκηνοθετεί» με τρόπο απολαυστικό το βιβλίο του και κινείται στο επίπεδο του επαρκούς αναγνώστη, χωρίς να προδώσει την ακαδημαϊκή του στάση. Δεν αποκρύπτει τις αντιφάσεις, τις αδυναμίες των διάφορων προσπαθειών, δεν διστάζει να ελέγχει, χωρίς να χάσει την κάπως ουδέτερη απόσταση του αφηγητή και του παρουσιαστή, ξεναγώντας τους αναγνώστες του σ' ένα χώρο που βρίσκεται ακόμα υπό διαμόρφωση. Πρόκειται, νομίζω, για ένα απόκτημα της θεατρολογικής θεωρίας, που διαφωτίζει πολλές δυσκολίες των τελευταίων δεκαετιών στον προσδιορισμό της έννοιας του θεάτρου και μας δίνει το στίγμα της σύγχρονης θεατρολογικής σκέψης, η οποία αντλεί και γονιμοποιείται άμεσα από τις εξελίξεις της πρακτικής.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

PAUL STEFANEK

Vom Ritual zum Theater. Gesammelte Aufsätze und Rezensionen

[Από την τελετουργία στο θέατρο. Άπαντα μελετήματα και βιβλιοκρισίες].

Wien, Edition Praesens 1992, σελ. 467.

Ο πρόωρα χαμένος (1988) καθηγητής του Θεατρολογικού Ινστιτούτου της Βιέννης άφησε μετά το θάνατό του μια σειρά από σημειώσεις και μισοτελειωμένες εργασίες, οι οποίες προέκυψαν από την έντονη διδακτική του δραστηριότητα και τη συναναστροφή του με τους φοιτητές σε σεμινάρια και άτυπες συναντήσεις. Στον τόμο, τον οποίο εκδίδει posthum η Brigitte Stefanek-Egger και προλογίζει η Brigitte Marschall, συγκεντρώνονται δημοσιεύματα από το 1969 ως το 1986, με εξαίρεση την υφηγεσία του «Ritual, Ekstase, Mimesis: Studien zu frühen und späten Formen szenischer Praxis» (1976) [Τελετουργία, έκσταση, μίμησις: μελέτες για πρώιμες και όψιμες μορφές της σκηνικής πρακτικής], η οποία δεν είχε δημοσιευτεί από το θεματικόν αυτό κύκλο δημοσιεύεται εδώ ένα κεφάλαιο. Κατά τα άλλα η ερευνητική του συμβολή επικεντρώνεται κυρίως σε «αυστριακά» θέματα: Max Reinhardt, Robert Musil και Hugo von Hofmannsthal.

Για τα πρώτα τρία μελετήματα δημιουργήθηκαν οι ερευνητικές βάσεις κατά τη διαμονή του 1965-67 ως λέκτορα στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (το 1984 υπήρξε και επι-

σκέπτης καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Stanford): «Max Reinhardts frühe englische Inszenierungen» [Οι πρώιμες αγγλικές σκηνοθεσίες του Μαξ Ράινχαρτ] (σσ. 1-28, πρώτη δημοσίευση *Maske und Kothurn* 15, 1969, σσ. 374-391) αναφέρεται στην παραμονή του Reinhardt το 1911/12 στο Λονδίνο, όπου σκηνοθέτησε την παντομίμα «Sumurun» του Freksa, το «Mirakel» του Vollmöller στην Olympia-Hall (που μετατράπηκε ολόκληρη σε γοθτικό καθεδρικό ναό, με 1800 κομπάρσους μπροστά σε 30.000 θεατές) και τον «Οιδίποδα» του Σοφοκλή (μετάφραση Gilbert Murray, σκηνικά Alfred Roller και Ernst Stern), την παντομίμα «Βενετσιάνικη νύχτα» του Vollmöller στο Palace Theatre: το μελέτημα τεκμηριώνει λεπτομερειακά τις παραστάσεις αυτές και εντοπίζει και περαιτέρω επιδράσεις στο αγγλικό θέατρο. Το δεύτερο μελέτημα, «Max Reinhardt in England. Die Inszenierungen der dreißiger Jahre» (Ο Μαξ Ράινχαρτ στην Αγγλία. Οι σκηνοθεσίες της δεκαετίας του τριάντα) (σσ. 29-49, πρωτοδημοσιευμένο στο *Maske und Kothurn* 16, 1970, σσ. 180-193) ασχολείται με την οπερέτα «Η Ωραία Ελένη» του Jacques Offenbach που ανέβασε το 1931 στην όπερα του Manchester, ενώ το 1932 ξανά ανεβάζει το «Θαΐμα» του Vollmöller στο θέατρο «Lyceum» του Λονδίνου, που δεν θα έχει πια την ανεπιφύλακτα ενθουσιώδη υποδοχή του 1911· το 1933 ανέβασε στο Headington Hill της Οξφόρδης το «Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας» με ερασιτέχνες ηθοποιούς (ήθελε να κόψει και τα δέντρα που τον ενοχλούσαν) – ήταν αυτή μια από τις 12 διαφορετικές σκηνοθεσίες που είχε κάνει συνολικά του έργου αυτού του Σαίξπηρ, σε διαφορετικούς χώρους και με διαφορετικούς ηθοποιούς και συνεργάτες. Για την παράσταση αυτή καθώς και για τις εργασίες του για τον Σαίξπηρ του απονεμήθηκε το 1933 και ο τίτλος του επίτιμου διδάκτορα του πανεπιστημίου αυτού. – Ο συγγρ. αντιμετωπίζει τις πηγές με πνεύμα κριτικό, καθώς και όλο το «φαινόμενο» Ράινχαρτ, το οποίο συνήθως αποσπά μόνο ενθουσιώδεις αναφορές· εντοπίζει και την «εμπορικότητά» του, τις εικολές, αν και πάντα εντυπωσιακές λύσεις, τα multi media effects της εποχής και την πρόθεσή του, τη σχεδόν αποκλειστική, να μαγέψει τον πολύ κόσμο. Το τρίτο μελέτημα για το μεγάλο Αυστριακό σκηνοθέτη, «Max Reinhardt und die Londoner Szene» (σσ. 51-106, πρώτα στον τόμο *Max Reinhardt in Europa*, Salzburg 1973, σσ. 77-116) αναλύει διεξοδικά και λεπτομερειακά τις επιρροές, που είχαν τελικά οι λίγες αλλά εντυπωσιακές παραστάσεις του Ράινχαρτ στο Λονδίνο και τα ίχνη που άφησαν στο αγγλικό θέατρο γενικότερα· αναλύει επίσης διεξοδικά την κατάσταση του Λονδρέζικου θεάτρου πριν απ' το 1911, όπου κυριαρχούσε άγρατος ρεαλισμός, ρουτίνα και εμπορικότητα, τη θέση και την εξέλιξη του Edward Gordon Craig, τον οποίο εκτιμούσε ιδιαίτερα· ο Ράινχαρτ εισάγει το «μαζικό» θέαμα στη λονδρέζικη σκηνή· με βάση τα σκηνοθετικά βιβλία του ο συγγρ. προσπαθεί να ντοκουμένταρει με λεπτομέρειες τις παραγωγές που αναφέρθηκαν. Ιδιαίτερη εντύπωση στους Αγγλους έκανε ο «Οιδίποδας». Η μελέτη αυτή αποτελεί αναπτυγμένη μορφή του πρώτου μελετήματος.

Ακολουθούν οι πολλές εργασίες για τον Robert Musil ως δραματουργό, θεατρικό κριτικό και οραματιστή μιας ανανέωσης του ευρωπαϊκού θεάτρου, και για τις κωμωδίες του Hugo von Hofmannsthal, ο οποίος απαντά στην καταστροφή του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου με δήθεν ελαφρές κωμωδίες της conversation: «Theater zwischen Krise und Utopie» [Το θέατρο ανάμεσα στην κρίση και την ουτοπία] (σσ. 107-133, πρώτα στο *Maske und Kothurn*, 19, 1973, σσ. 304-320), σχολιάζοντας και αναλύοντας τις σημειώσεις του Musil για το θέατρο της εποχής του (κι αυτός, σαν τον Παλαμά, θεωρεί το δράμα πιο σημαντικό από το θέατρο), «Nachlese zur Utopie des Herrn Artaud» [Παραλειπόμενα για την Ουτοπία του κυρίου Αρτώ] (σσ. 135-151, πρώτα στον τόμο: M. Dietrich [ed.],

Regie in Dokumentation, Forschung und Lehre, Salzburg 1975, σσ. 187-198), όπου παρουσιάζει με τρόπο σχεδόν δηκτικό τη «θεωρία» του Αρτώ και των συνεχιστών του (Julien Beck, Peter Brook, Jerzy Grotowski, Peter Handke κτλ.): συστηματικό είναι το μελέτημα «Zur Dramaturgie des Stationendramas» [Για τη δραματουργία του station-drama] (σσ. 153-176, πρώτα στον τόμο: *Beiträge zur Poetik des Dramas*, Darmstadt 1976, σσ. 383-404), που τεκμηριώνει τις καταβολές και τη μορφολογία του εξπρεσιονιστικού δράματος και αναλύει μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα. Στον Musil ελιανέρεται το επόμενο μελέτημα, το οποίο συγχρόνως αποκαλύπτει και την αφορητή του ενδιαφέροντός του για την τελετουργία ως βάση του θεατρικού φαινομένου: «Illusion, Ekstase, Erfahrung in Robert Musils Essay 'Ansätze zu neuer Ästhetik'» [Ψευδαίσθηση, έκσταση, εμπειρία στο δοκίμιο του Robert Musil, «Προσεγγίσεις σε μια νέα αισθητική»] (σσ. 177-189, πρώτα στο *Modern Austrian Literature* 9, 1976, σσ. 155-167)· η ανάπτυξη των απόψεων του Musil στηρίζεται στο σύνολο των έργων του, ακόμα και στο μυθιστόρημα «Ο άνθρωπος χωρίς ιδιότητες». Το επόμενο μελέτημα, «Vom Ritual zum Theater. Zur Anthropologie und Emanzipation szenischen Handelns» [Από την τελετουργία στο θέατρο. Για την ανθρωπολογία και χειραφέτηση της σκηνικής πράξης] (σσ. 191-237, πρώτα στο *Maske und Kothurn* 22, 1976, σσ. 193-223) αποτελεί κεφάλαιο της διατριβής του επί υψηλεία (βλ. γι' αυτήν Β. Πούχχερ, *Θεωρία του λαϊκού θέατρου*, ό.π., σσ. 85 εξ.): ξεκινάει με μια γενική περιγραφή των χαρακτηριστικών του τελετουργικού, συνεχίζει με την έννοια του «αερού», με την παρουσίαση, μεταμόρφωση και μαγεία, την επεξεργασία του τελετουργικού σε μύθο και παρωδία, για να καταλήξει στην τελετουργική και θεατρική μίμηση (για τη συμβολή του Stefanek στο πρόβλημα της εξέλιξης του θέατρου από τα δρώμενα βλ. Πούχχερ, ό.π., σσ. 85 εξ.).

Γενικά φύσεως είναι το σύντομο μελέτημα «Remarks on the Aesthetics and Sociology of Drama» (σσ. 239-247, πρώτη δημοσίευση στο *Maske und Kothurn* 25, 1979, σσ. 139-144), το οποίο αναπτύσσει σε μορφή διαλέξεως το περιεχόμενο των θεατρικών σπουδών. Πάλι στον Musil αναφέρονται τα επόμενα τρία μελέτηματα: «Musils Posse 'Vinzenz' und das Theater der Zwischenkriegszeit» [Η κωμωδία «Βιζέντιος» του Musil και το θέατρο του Μεσοπολέμου] (σσ. 249-280, πρώτα στο *Maske und Kothurn* 26, 1980, σσ. 249-270) – τα θεατρικά έργα του μεγάλου μυθιστοριογράφου δεν είχαν καθόλου επιτυχία («Οι ενθουσιώδεις» 1921, μοναδική παράσταση το 1929) – μόνο η κωμωδία «Βιζέντιος ή η φίλη σημαντικών ανδρών» γνώρισε στο χρονικό διάστημα 1923-24 τρεις διαφορετικές σκηνοθεσίες και σημείωσε μια περιορισμένη επιτυχία: ο συγγρ. αναλύει τις δραματουργικές καταβολές του έργου και την περιορισμένη απήχηση της παράστασης· στο δεύτερο μελέτημα «Musils Posse 'Vinzenz' und die Tradition der Komödie» [Η κωμωδία «Βιζέντιος» του Musil και η παράδοση της κωμωδίας] (σσ. 281-297, πρώτα στο *Musil-Forum* 1980, σσ. 25-42) εντάσσεται το έργο στην παράδοση της βιεννέζικης κωμωδίας της εποχής του Biedermeier πριν απ' το 1848, ενώ το τρίτο, «Due poeti in cerca del dramma. Überlegungen zur Dramaturgie Robert Musils und Luigi Pirandellos» [Due poeti in cerca del dramma. Σκέψεις για τη δραματουργία του Robert Musil και του Luigi Pirandello] (σσ. 299-308, πρώτα στο *Italienische Studien* 1981, τεύχ. 4, σσ. 63-69) είναι σύντομη ομιλία χωρίς αξιώσεις (δεν υψεισέρεται στην εκτεταμένη έρευνα για το Σικελό δραματουργό).

Άλλα μελετήματα έχουν επίκεντρο τον Hugo von Hofmannsthal: «Theorie und Praxis der Komödie bei Hofmannsthal» [Θεωρία και πράξη στην κωμωδία του Hofmannsthal] (σσ. 309-322, πρώτα στον τόμο: W. E. Yuill/P. Howe [eds.], *Hugo von Hofmannsthal*.

Commemorative Essays, London U. P. 1981, σσ. 112-122) αναλύονται σύντομα οι κωμωδίες του «Ο δύσκολος», «Η επιστροφή της Χριστίνας», «Ο άτεγκτος» (για της ελληνικές μεταφράσεις βλ. Α. Μυγδάλης, *Ελληνική βιβλιογραφία Γκέρχαχτ Χάουπτιαν και Ούγκο φον Χόφμανσταλ*. Θεσσαλονίκη 1988), καθώς και διάφορα δοκίμιά του, «Weltkriegsthema und Komödientradition» [Το θέμα του παγκόσμιου πολέμου και η παράδοση της κωμωδίας] (σσ. 323-337, πρώτα στο *Aegean Journal of Language and Literature*, Smyrna 1984/2, σσ. 21-31) – ο Karl Kraus αντέδρασε στην καταστροφή του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου με το σκηνικό έπος «Οι τελευταίες ημέρες της ανθρωπότητας», ο Hofmannsthal με δήθεν συμβατικές κωμωδίες. Με αφορμή σύγχρονων παραστάσεων των «Τελευταίων ημερών της ανθρωπότητας» του Karl Kraus και των «Ενθουσιωδών» του Musil, καθώς και του «Πάνω από τα χωριά» του Peter Handke, ο συγγρ. προβληματίζεται πάνω στο «ανεργνωστικό» δράμα, δηλαδή τη δυνατότητα ανεβάζοματος θεατρικών έργων που δεν γράφτηκαν για το θέατρο: «Lesedrama? – Überlegungen zur szenischen Transformation 'bühnenfremder' Dramaturgie» [Αναγνωστικό δράμα; – Σκέψεις για το σκηνικό μετασημασιολογικό δραματιζών έργων που δεν γράφτηκαν για τη σκηνή] (σσ. 339-353, E. Fischer-Lichte, *Das Drama und seine Inszenierung*, Tübingen 1985, σσ. 133-145), στηρίζοντας το θεωρητικό μέρος κυρίως στον Georg Lukacs («Για την κοινωνιολογία του μοντέρνου δράματος»), «Überlegungen zu Hofmannsthals Theaterästhetik» [Σκέψεις για τη θεατρική αισθητική του Hofmannsthal] (σσ. 355-366, πρώτα στο *Hofmannsthal-Forschungen*, τόμ. 6: Hofmannsthal und das Theater, Wien 1981, σσ. 187-196), όπου προσπαθεί να συζητήσει από το συνολικό έργο του δραματουργού ένα είδος θεωρίας του θεάτρου.

Ξανά στον Musil αναφέρονται και τα τελευταία μελετήματα: «Musil und das Theater – 60 Jahre nach dem Essay "der 'Untergang' des Theaters"» [Ο Musil και το θέατρο – 60 χρόνια μετά το δοκίμιο «Η 'καταστροφή' του θεάτρου»] (σσ. 367-385, πρώτα στο *Musil-Studien* 13, 1985, σσ. 44-61), όπου αποδεικνύει την επιρροή του Hegel στο δοκίμιο αυτό: «Karl Kraus versus Max Reinhardt oder: Kraus als Schauspieler unter Reinhardt?» [Ο Karl Kraus έναντι στον Μαξ Ράινχαρτ ή: ο Kraus ως ηθοποιός στον Ράινχαρτ;] (σσ. 387-402, *Max Reinhardt: The Oxford Symposium*, Oxford 1986, σσ. 112-123) – ο τίτλος κάπως παραπλανά τον αναγνώστη: πρόκειται για συλλογή παραθεμάτων του Kraus ενάντια στον Ράινχαρτ: «Die 'Schwärmer' in Wien» [Οι «ενθουσιώδεις» στη Βιέννη] (σσ. 403-418, μαζί με τη Monika Meister, πρώτα στο *Musil-Forum* 8, 1982, σσ. 137-150), για την παράσταση του έργου το 1980 στο Burgtheater της Βιέννης, το οποίο θεωρήθηκε μετά την πρεμιέρα το 1929 στο Βερολίνο, πως δεν μπορεί να ανεβαστεί σε θεατρική σκηνή. – Ανάμεσα στις βιβλιοκρισίες και βιβλιοπαραουσιώσεις ξεχωρίζει η παρουσίαση των βιβλίων του Martin Esslin, «Το θέατρο του παρωλόγου», της Margot Berthold, «Παγκόσμια ιστορία του θεάτρου», και της Erika Fischer-Lichte, «Σημειωτική του θεάτρου» (3 τόμ.), στην οποία αφιερώνει εκτενέστατη παρουσίαση (σσ. 451-463), εξαιρώντας τη σημασία του έργου για τη θεωρία του θεάτρου.

Το συνολικό έργο του συγγρ. δεν είναι πολύ μεγάλο, αλλά μεστό και πυκνογραμμένο, με ύφος όχι ακαδημαϊκό, ευχάριστο, και επικεντρώνεται κυρίως σε θέματα της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Βιέννης.